

УДК 631.1.016(1932)

Н. Б. Щебетюк

ОРГАНІЗАЦІЙНІ І МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ПЛАНУВАННЯ НАУКОВО-ДОСЛІДНОЇ РОБОТИ ВУАСГН (1932)

На основі історико-наукового аналізу розкрито діяльність Всеукраїнської академії сільськогосподарських наук щодо розробки єдиного проблемно-тематичного плану для усієї мережі науково-дослідних установ аграрної галузі на 1932 р. Затвердження плану відбулося на II пленумі Академії після обговорення широкого кола організаційно-методичних питань. Запроектований Академією перший в історії вітчизняної сільськогосподарської дослідної справи зведений план роботи став одним з головних здобутків галузевого дослідництва даного періоду. Основним принципом в його опрацюванні стало поєднання тематичних проблем з вимогами народногосподарських завдань.

Ключові слова: сільське господарство, пленум, науково-дослідна робота, планування, методи, проблеми, завдання.

Становлення академічної форми організації сільськогосподарської дослідної справи в Україні розпочалося зі створення у 1931 р. Всеукраїнської академії сільськогосподарських наук (ВУАСГН). На сьогодні вже існує низка праць, що висвітлюють окремі аспекти діяльності Академії впродовж її нетривалого функціонування [1, 2]. Проте для проведення системного аналізу еволюційного шляху вітчизняного галузевого дослідництва залишається ще чимало цікавих запитань. Аналіз документальних матеріалів засвідчив, що однією із організаційних ланок у керівництві мережею науково-дослідних установ являлися пленуми ВУАСГН. У період розгортання діяльності Академії, а саме у 1931–1932 рр. було скликано п'ять пленумів. Перший пленум відбувся через місяць після прийняття постанови РНК УСРР про створення Академії, 18–20 червня 1931 р. у м. Харкові [3, 4]. Пленум розглянув і прийняв відповідні рішення щодо головних функцій ВУАСГН, а також діяльності її мережі на тлі загальної реконструкції сільського господарства УСРР.

Наступний пленум президія Академії скликала після піврічної діяльності. За цей період вдалося частково врегулювати найважливіші організаційні питання стосовно структурної побудови апарату Академії та мережі науково-дослідних установ і розпочати планування дослідницької діяльності. Обговорення побудови єдиного плану науково-дослідної роботи на 1932 р. стало головним питанням порядку денного другого пленуму ВУАСГН, який відбувся 17–20 лютого 1932 р. за обов'язкової присутності керівників установ та очільників планово-виробничих секторів [5]. Саме на цьому пленумі було затверджено перший в історії сільськогосподарської науки зведений проблемно-тематичний план [6]. Зміст плану розкрив у своєму виступі Д.С. Лимаренко, про планові завдання сільськогосподарської науки на 1932 р. доповнили Я.С. Харченко, Д.Я. Заєць. Доповідачі виділили основні моменти опрацювання проблемно-тематичного плану, у проектуванні якого прерогатива належала поставленим партією і владою завданням. Йдеться про постанову ЦК ВКП(б) щодо організаційно-господарського зміцнення колгоспів та підвищення якості виробництва в радгоспах, постанову XVII партконференції про директиви до складання 2-ї п'ятирічки, постанову ЦКК КП(б) щодо прискорення селекційної роботи, постанову ЦК ВКП(б) та ЦК КП(б)У про підвищення урожайності сільськогосподарських культур тощо.

На основі вищезазначених директив та потреб соціалістичного сільськогосподарського виробництва було встановлено 23 народногосподарських завдань [7], з яких найважливіші: організаційно-господарське зміцнення колгоспів; опрацювання проблем соціалістичного сільськогосподарського п'ятирічного плану; підвищення рівня урожайності сільськогосподарських культур та продуктивності тваринництва із забезпеченням кормовою базою; заходи запобігання посухи та загибелі озимини; покращення сортового складу насіннєвиробництва та прискорення селекційної роботи; забезпечення промисловості технічною сировиною рослинного походження; забезпечення міського населення городиною; механізація та електрифікація, хімізація сільського господарства; зменшення втрат в сільському господарстві; підготовка наукових кадрів; методологічне переорієнтація науки та ін.

Диференціюючи основні народногосподарські завдання на проблеми й теми, встановлено 93 вузлові проблеми та понад 395 тем [7, с. 8]. Треба сказати, що плани, надіслані науково-дослідними інститутами в багатьох випадках не відповідали народногосподарським завданням і були включені у загальний план після кардинальних змін. Складений Академією зведений проблемно-тематичний план став першим значним здобутком у науковій роботі. Йдеться насамперед про орієнтацію на розв'язання основних завдань сільськогосподарського виробництва і загалом започаткування планування науково-дослідної роботи.

При плануванні роботи на 1932 р. здійснено намагання приблизити тематику дослідницької діяльності до реальних вимог сільськогосподарського виробництва. У цьому зв'язку Академія зобов'язала ознайомити всі науково-дослідні заклади сільськогосподарської галузі із проектом зведеного проблемно-тематичного плану. Такий підхід давав змогу уникнути аналогій, врахувати соціальні замовлення на 1933 р., які надходили від районних земельних відділів, МТС, сільськогосподарських трестів та інших господарських органів. З урахуванням багатьох пропозицій на II пленумі ВУАСГН було затверджено остаточний варіант плану.

Певною особливістю на початку 30-х рр. минулого сторіччя у сфері взаємовідношень між сільськогосподарським виробництвом та його науковим забезпеченням стала крайня вимогливість до виконання запитів господарювання. Кожна галузь соціалістичного господарства виконувала частину народногосподарського плану, реалізуючи поставлені перед нею завдання, що їх вкладалося в зміст конкретного виробничого плану певної галузі або установи як складової частини усього народного господарства УСРР. Політика радянської влади диктувала незаперечне виконання задекларованих завдань соціалістичного будівництва, щоразу звинувачуючи науковців у відставанні або малих темпах роботи. На той час в Україні функціонувало понад 60 науково-дослідних установ сільськогосподарського профілю [8]. На II пленумі ВУАСГН зазначалось, що організація дослідницького процесу має багато недоліків, які заважають дієвості науково-дослідних установ та виконанню покладених на них завдань. Підтвердженням стала наведена Д.Я. Зайцем теза з Першої Всесоюзної конференції в справі планування науково-дослідної роботи: "...відірваність від виробництва, недостатнє застосування в науковій роботі соціалістичних форм праці, недостача кадрів пролетарських наук, робітників є наслідком недостатніх темпів науково-дослідної роботи" [8, с. 78]. Не оминали зазначити про попередні плани науково-дослідних установ, які "...до останнього часу були пересичені питаннями не пов'язаними з практикою соцбудівництва. В планах було багато питань, так званої "чистої науки", за яку ховались шкідницькі елементи, що ними були засмічені сільськогосподарські наукові установи" [8, с. 78]. Новими вимогами стали умови, за яких план науково-дослідної установи складався з питань, що безпосередньо впливали з настановлень партії та уряду щодо реконструкції сільського господарства, а також з соціалістичних замовлень від господарських установ (трестів, наркоматів) і безпосередньо від радгоспів, МГС, колгоспів тощо.

Особлива увага акцентувалась на опрацюванні методики планування всіх частин теми, які передбачалося розробити шляхом збирання матеріалів, експедиційним шляхом, лабораторною роботою, польовими дослідженнями та ін. Календарний план складався для завдання, проблеми й теми, а також для установи, сектору чи відділу, лабораторії, бригади. Окрім того, визначалися сталі терміни попередніх повідомлень в пресі про наслідки даної проробки та остаточного закінчення роботи й передачі її або для дальшого опрацювання або для застосування у виробництві. Кожна тема мала визначених виконавців, відповідальних за своєчасність та якість проробки. Обов'язковими елементами були організація обліку роботи та чітка калькуляція, визначена сума витрат, що забезпечували б успішне завершення робіт.

Варто зазначити, що на початку 30-х рр. XX ст. досить слабо використовувалися нові досягнення науки і техніки у процесах науково-дослідної роботи, мав місце низький рівень кваліфікації виконавців. За наявності цінних винаходів та раціоналізаторських пропозицій у науково-дослідних установах часто затримувалася їхня реалізація.

До нової методики варто віднести впровадження у практику ідеї створення мережі опірних господарств, розташованих у спеціалізованих районах. Опорно-дослідні господарства наділялися функціями зразкового господарювання із застосуванням й перевіркою всіх досягнень науки у своєму виробництві з безпосереднім зв'язком з науково-дослідними установами та їх науковим керівництвом. Тобто основним завданням опорного дослідного господарства було впровадження у виробництво всіх наявних досягнень та розроблення нових методів науки й техніки даної галузі з одного боку, й передача досвіду виробництва сільськогосподарській науці, з іншого. Цікавим є передбачення щодо систематичного відслідковування науково-дослідним інститутом впровадження переданих виробництву матеріалів. Відповідальність за доведення розробки питання до кінцевого результату та застосування його у виробництво покладалося на дирекцію інститутів. Пленум Академії затвердив "Устав про опорні пункти науково-дослідних інститутів системи ВУАСГН" [9]. Згідно з § 2 триступеневу систему науково-дослідних закладів (опорний пункт, зональна станція, галузевий інститут) було реорганізовано у двоступеневу.

Крім того пленум прийняв резолюцію на доповідь Я.С. Лимаренка, основні тези якої передбачали концентрацію усіх наукових сил й засобів на розв'язання найважливіших народногосподарських завдань четвертого року п'ятирічки та другого п'ятирічного плану [10]. Зверталася увага на усунення паралелізму у межах системи ВУАСГН та наркоматів, яким підпорядковувалися науково-дослідні та навчальні установи (ВРНГ, Наркомпостач, Наркомторг). Кардинальна зміна в методиці полягала у першій спробі Всеукраїнської академії сільськогосподарських наук спланувати проблематику й тематику науково-дослідної роботи на 1932 р. за народногосподарськими завданнями, проблемами й темами, які впливали з потреб сільськогосподарського виробництва. Такому підходу в науково-дослідній роботі передувала практика планування за відділами та секторами. Отже, до системи побудови планів роботи принципово змінився підхід. В центрі уваги була реконструкція сільськогосподарської науки на засадах спеціалізації й одночасної ліквідації універсализму.

Важливо зазначити і про наявність певних недоліків. Зокрема у деяких науково-дослідних установах, поза цілком правильним розумінням комплексного розроблення тем, частково залишалася тенденція до певного універсализму, який унеможлиблював спеціалізацію та відсував на другорядне місце основні народногосподарські завдання своєї галузі. Деякі інститути складали свої тематичні плани без визначення відповідальної особи за проведення тієї чи іншої теми, її завершення та вчасну передачу у сільськогосподарське виробництво. Розробляючи тематику й проблематику науково-дослідних робіт на 1932 р., вся система науково-дослідних установ не забезпечила достатньою мірою участі громадськості, тобто до опрацювання тем не залучалися господарські організації як замовники. Окремі інститути повністю не з'ясували народногосподарських завдань та проблем і поставили у план низку своїх технічних проблем, назвавши їх господарськими проблемами. На пленумі Академії зверталася увага на слабку участь у розробці планів і подання замовлень з боку трестів Наркомзему. З цих причин планово-методологічний

сектор ВУАСГН детально доопрацьовував плани робіт окремих інститутів з метою укладання їх за схемою, ухваленою президією Академії. Відхилили низку тем, які не мали актуального значення і не пов'язувалися з проблемами соціалістичного будівництва, а також додали відповідні до зазначених вимог теми [11]. Здебільшого, мається на увазі доповнення тематики пропагандистського характеру з різних галузей "...з тим, щоб науково-дослідні заклади, застосовуючи марксо-ленінську методологію в експериментальній роботі, оголосили нещадну боротьбу всім буржуазним шкідливим теоріям у різних галузях нашої сільськогосподарської науки". Тут варто зауважити, що на сьогодні вже висвітлено в численних публікаціях результати цієї "боротьби", яка мала трагічні наслідки як для науки в цілому так і для окремих особистостей учених колишнього СРСР.

Президія Академії і зокрема її планово-методологічний сектор проробили велику роботу щодо планування розвитку сільськогосподарської науки, склавши єдиний зведений проблемно-тематичний план Академії на основі опрацювання планів усіх науково-дослідних установ та впорядкування наданих ними різноманітних матеріалів. Зведений проблемно-тематичний план, а також плани всіх науково-дослідних установ, опрацьовані спеціально виділеними пленумом Академії бригадами, були затверджені з відповідними поправками. Попередньо зобов'язавши всі науково-дослідні установи до 1 березня подати вичерпні матеріали до остаточних планів робіт на 1932 р. з уточненнями термінів закінчення розробки тем, відповідальних за виконання осіб, коштів по кожній темі з зазначенням джерел фінансування. Тут варто зазначити, що про розміри та порядок фінансування науково-дослідних установ у 1932 р. доповів на II пленумі член президії ВУАСГН К.К. Віторт [12]. У прийнятій пленумом резолюції затверджувався фінансовий план у розмірі 18742 крб. Не зважаючи на певне зростання загальної суми асигнувань на науково-дослідну роботу, фінансове забезпечення у зв'язку з зростанням кількості установ та їх реорганізацією в заклади вищого типу, було недостатнє. З метою покращення фінансування пленум рекомендував залучати кошти господарських організацій системи Наркомзему шляхом укладання договорів на суму до 2 млн. крб. [2, с. 190]. Зокрема, недостатньо фінансованими залишилися такі установи, як Інститут практичної ветеринарії – отримав 71 відсоток бюджету минулого року (5220000 крб.) та Інститут шовківництва, який на оперативну роботу отримав лише 160 тис. крб. при мінімальній потребі у сумі 230000 крб. Також колишню Одеську зональну станцію, яку було переведено на виробництво (Шевченківська МТС), Трактороцентр не забезпечив фінансуванням. Резолюція пленуму утвердила звернення до ВАСГНІЛ та НКЗС СРСР щодо виділення необхідного фінансування для цих установ. Потребували також фінансового вирішення й інші установи, які втрачалися з поля зору в процесі реорганізації. Йшлося про Українську станцію лікарських рослин, Молодіжну станцію ЦК ЛКСМУ та ін.

Про зміни в методологічних підходах свідчили рекомендації науково-дослідним установам мережі ВУАСГН. Насамперед, при складанні наукового виробничо-фінансового плану визначалися джерела фінансування (державний бюджет, місцевий бюджет, бюджет господарських організацій, дотації, суми цільового призначення, спеціальні кошти). Максимальної раціоналізації потребували етапи роботи та їхні процеси, визначалися конкретні кількісні і якісні показники та точний термін виконання як окремих етапів, так і роботи в цілому. Планувалося максимально запровадити відрядну оплату праці у науковій роботі, виділити в кожній установі преміально-заохочувальний фонд. Крім того, при Академії створювався центральний преміальний фонд у розмірі 100000 крб.

На II пленумі також розглянули основні проблеми сільськогосподарської галузі: організаційно-господарське зміцнення колгоспів, підвищення рівня продуктивності сільського господарства, максимальне використання наявних засобів виробництва, всебічна механізація виробничих процесів, спеціалізація господарств та ін. Зокрема, з доповіддю щодо шляхів організаційно-господарського зміцнення господарств та підвищення урожайності сільськогосподарських культур виступив віце-президент А.М. Сліпаський [13]. Учений наголошував на важливості постанов уряду і дотримання "...вказівок Сталіна та морального виховання колгоспників", проте жодних наукових рішень, або завдань доповідач не зазначив. Загалом, цей виступ виглядав швидше популістським, аніж пропагандистським.

Таким чином, можна стверджувати про науково-комунікативну роль пленумів у діяльності мережі науково-дослідних установ ВУАСГН. Перші наукові форуми стали організуючою ланкою в налагодженні роботи мережі науково-дослідних установ. На II пленумі Академії розглядалися питання методології й тематики планування галузевого дослідництва у 1932 р., а результатом стало прийняття до виконання першого проблемно-тематичного плану науково-дослідної роботи в галузі сільського господарства. Цілеспрямованість плану передбачала зв'язок усіх питань з вимогами народногосподарських завдань. Тематичне спрямування відображало певні актуальні народногосподарські завдання, які покладалися на конкретну наукову установу з урахуванням внутрішньої розмежованості функцій окремих наукових підрозділів. Загалом, планування науково-дослідної роботи Всеукраїнською академією сільськогосподарських наук сприяло закладенню нових методологічних аспектів розвитку сільськогосподарської дослідної справи в Україні.

Джерела та література

1. Вергунов В. А. Сільськогосподарська дослідна справа в Україні від зародження до академічного існування: організаційний аспект / В. А. Вергунов ; ННСГБ НААН. – К. : Аграр. наука, 2012. – 416 с.
2. Всеукраїнська Академія Сільськогосподарських Наук (1931–1935 рр.) : зб. док. і матеріалів. До 75-річчя створення Укр. акад. аграр. наук / УААН, ДНСГБ ; уклад. В. А. Вергунов та ін. ; за заг. ред. Ю. Ф. Мельника ; наук. ред. В. А. Вергунов. – К. : Аграр. наука, 2006. – 314 с.
3. Центральний державний архів вищих органів влади та управління (ЦДАВО) України, ф. 1055, оп. 1, спр. 16, арк. 17 [Матеріали по 1-му пленуму ВУАСГН].

4. Перший пленум Всеукраїнської академії сільськогосподарських наук // За соціалістичну перебудову. – 1931. – № 396, 19 червня. – С. 4.
5. ЦДАВО України, ф. 1055, оп. 1, спр. 275, арк. 4 [До с.-г. трестів та Колгоспцентру].
6. ЦДАВО України, ф. 1055, оп. 1, спр. 9, арк. 34зв.–36зв. [Постановление Президиума ВАСХНИЛ по докладу Президиума ВУАСХН о его работе за период с 1-го июня 1931 г. по 1-е июня 1932 г.].
7. Харченко Я. Планові завдання с.-г. науки на 1932 р. (Тези доповіді на II Пленумі ВУАСГН) / Я. Харченко // Шляхи соц. реконструкції сіл. госп-ва. – 1932. – № 2–3. – С. 8–12.
8. Заєць Д. Я. Організація виробничого процесу науково-дослідної роботи (Тези доповіді на II Пленумі ВУАСГН) / Д. Я. Заєць // Шляхи соц. реконструкції сіл. госп-ва. – 1932. – № 2–3. – С. 78–82.
9. Матеріали II Пленуму Академії в питанні планування сільськогосподарської науки. Доповіді та зведений проблемно-тематичний план науково-дослідної роботи Академії на 1932 рік / НКЗС УСРР, ВУАСГН. – Х. : Держсільгоспвидав, 1932. – 112 с.
10. ЦДАВО України, ф. 1055, оп. 1, спр. 347, арк. 30–31зв. [Тези доповіді Д.С. Лимаренка до проблемно тематичних планів ВУАСГН на 1932 р.].
11. Резолюція на доповідь т. Лимаренка “Проблемно-тематичні плани сітки ВУАСГН на 1932 р.” // Всеукраїнська Академія Сільськогосподарських Наук (1931–1935 рр.) : зб. док. і матеріалів. До 75-річчя створення Укр. акад. аграр. наук / УААН, ДНСГБ ; уклад. В. А. Вергунов, І. В. Гриник, З. П. Кіпаль та ін. ; за заг. ред. Ю. Ф. Мельника ; наук. ред. В. А. Вергунов. – К. : Аграр. наука, 2006. – С. 183–186.
12. Резолюція на доповідь члена президії ВУАСГН т. Віторта про розміри, порядок та контроль фінансування н.-д. роботи на 1932 р. // Всеукраїнська Академія Сільськогосподарських Наук (1931–1935 рр.) : зб. док. і матеріалів. До 75-річчя створення Укр. акад. аграр. наук / УААН, ДНСГБ ; уклад. В. А. Вергунов, І. В. Гриник, З. П. Кіпаль та ін. ; за заг. ред. Ю. Ф. Мельника ; наук. ред. В. А. Вергунов. – К. : Аграр. наука, 2006. – С. 189–192.
13. Сліпанський А. Організаційно-господарське зміцнення колгоспів та підвищення врожайності (Тези доповіді на II Пленумі ВУАСГН) / А. Сліпанський // Шляхи соц. реконструкції сіл. госп-ва. – 1932. – № 2–3. – С. 3–7.

Shchebetyk N. B. Organizational and methodical aspects of research work planning of AUAAS (1932)

The activity of the All-Ukrainian Academy of Agricultural Sciences is exposed in relation to development of one problem-thematic plan for the whole network of research establishments of agrarian industry as of 1932 on the basis of historical and scientific analysis. Approval of plan took place on the second plenum of Academy after the discussion of wide range of organizational and methodological questions. The first composite plan of work in the history of a native agricultural experience work projected by the Academy became one of the main achievements of branch research of this period. Combination of thematic problems with the requirements of national economy tasks became the basic principle in its handling.

Key words: agriculture, plenum, research work, planning, methods, problems, tasks.

Щебетюк Н. Б. Организационные и методические аспекты планирования научно-исследовательской работы ВУАСХН (1932)

На основе историко-научного анализа раскрыто деятельность Всеукраинской академии сельскохозяйственных наук по разработке единого проблемно-тематического плана для всей сети научно-исследовательских учреждений аграрной отрасли на 1932 г. Утверждение плана состоялось на II пленуме Академии после обсуждения широкого круга организационно-методических вопросов. Спроектированный Академией первый в истории отечественного сельскохозяйственного опытного дела сводный план работы стал одним из главных достижений отраслевого опитничества данного периода. Основным принципом в его разработке стало сочетание тематических проблем с требованиями народнохозяйственных задач.

Ключевые слова: сельское хозяйство, пленум, научно-исследовательская работа, планирование, методы, проблемы, задачи.